

PRAHA-HRADČANY, Hlavní město Praha

Raně středověké centrum Pražský hrad

9.–12. století

Význam: Pražský hrad je výjimečným příkladem více než tisícileté kontinuity centra vlády a církevní správy.

Historie: Pražský hrad má mezi ostatními archeologickými lokalitami uvedenými v této knize velmi zvláštní postavení. Jen málokdo bude potřebovat přesné souřadnice a podrobný popis cesty k němu. I když většina archeologických nálezů zůstává pro běžného návštěvníka skryta několik metrů pod současným povrchem, následující text by chtěl upozornit na nejzajímavější archeologické pozůstatky osídlení, které každý den míjejí bez většího zájmu tisíce turistů. Právě tyto památky byly svědky počátků centra českých zemí, které si své postavení udrželo po více než tisíc let až dodnes.

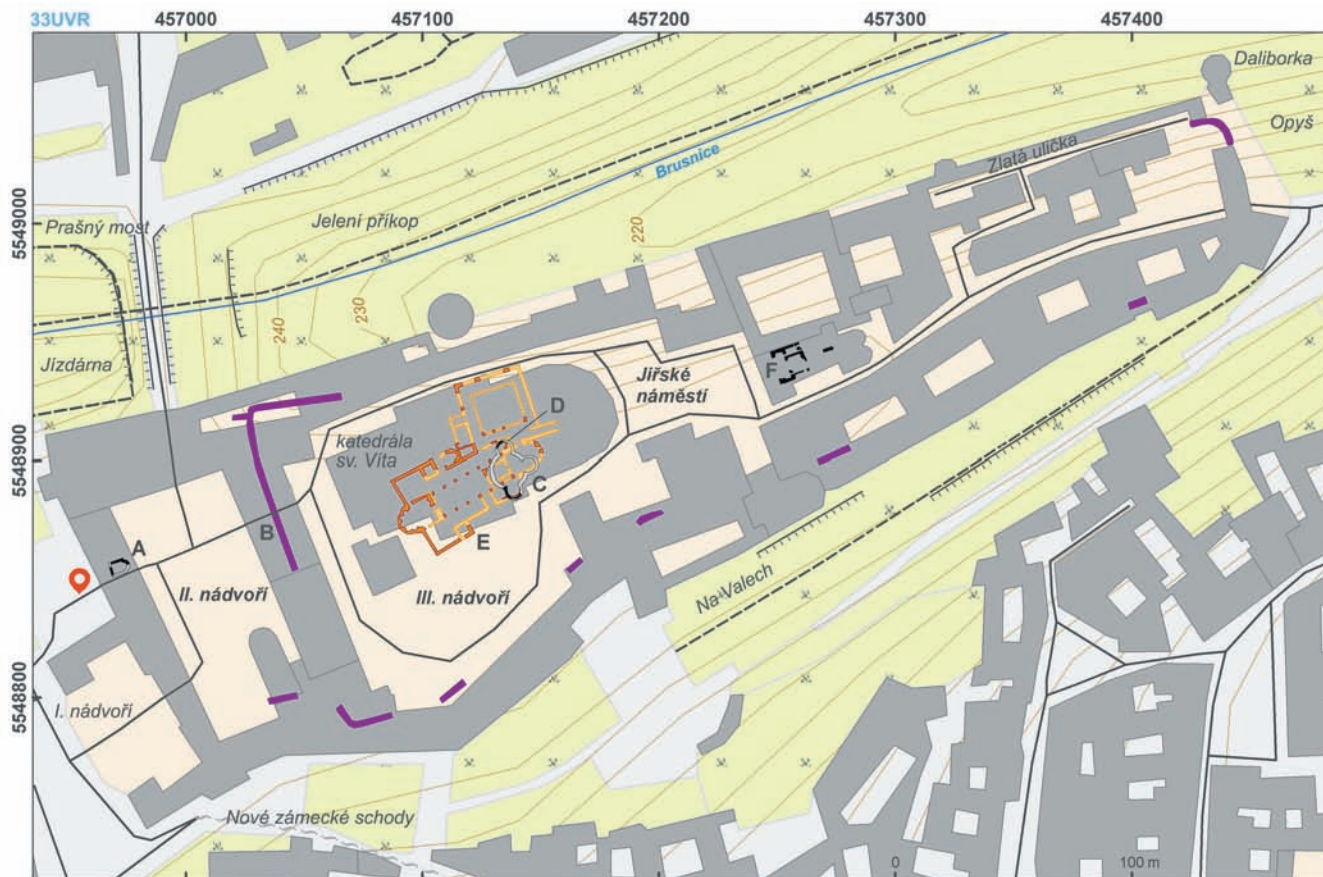
Jádro budoucího sídla českých knížat a králů představovala ostrožna, která na severu prudce spadala

do údolí potoka Brusnice; na jihu její podobu formoval dnes již neexistující Malostranský potok. Samotnou ostrožnu tvořily dva nerovné terénní bloky rozdělené roklí, která procházela v severojižním směru přibližně v místě, kde se dnes nachází Zlatá brána (vstup do katedrály sv. Víta na třetím hradním nádvoří). Do této rokle ústil silný pramen, který představoval jeden z významných zdrojů vody na Hradě. Západní částí ostrožny procházela podle některých archeologů tzv. hradčanská rokle, která měla oddělovat území Hradu od pozdějších Hradčan. Její existence však nebyla dosud jednoznačně potvrzena. Přestože ostrožna neposkytovala ideální podmínky pro osídlení a lidé se jí v pravěku spíše vyhýbali, pro založení raně středověkého hradu se nakonec ukázala jako rozhodující její strategická poloha, která umožňovala dobrou kontrolu

↑ Pohled na Pražský hrad z rozhledny na Petříně. Foto Z. Kačerová v rámci projektu NAKI Praha archeologická, 2014.

□ Plán lokality podle Maříková-Kubková – Herichová 2009.

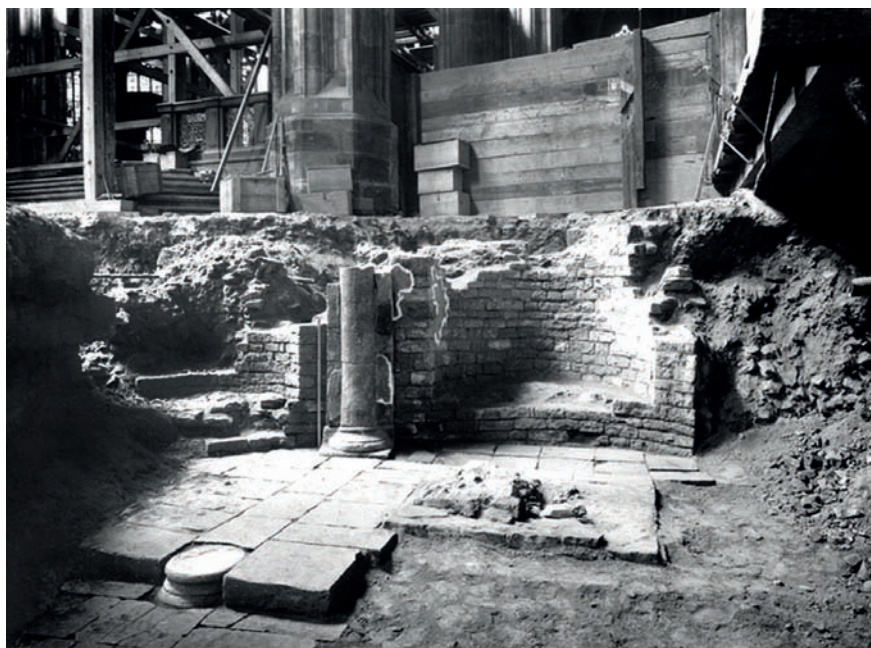
dnešní Malé Strany. Tato levobřežní část pražské aglomerace, opatřená významným tržištěm, představovala základ budoucí metropole.

První ojedinělé raně středověké nálezy z Pražského hradu je možné *datovat už do závěru 8. století, avšak první ohrazení hradčanské ostrožny bylo vybudováno až v polovině 9. století. Prostor Hradu je v legendách a mladších pramenech spojován i s nejstaršími nastolovacími rituály. V křesťanském kontextu se pak podobné ceremonie světské i církevní

moci odehrávaly v bazilice, později katedrále sv. Víta.

Opevnění ostrožny sestávalo z asi 4 m širokého a 1,4–2 m hlubokého příkopu, který mohl být doplněn palisádou. Mimo takto ohrazený areál byla postavena první kamenná stavba, kostel Panny Marie (A), jehož vybudování je připisováno knížeti Bořivoji I. (vládl v l. 872/883–888/890). V prvních dvou desetiletích 10. století došlo k výrazné stavební proměně Hradu. Jednoduché opevnění nahradila 7–8 m široká dřevohlinitá hradba (srov.

*opevnění dřevohlinité) s roštovou konstrukcí a *čelní kamennou plentou (v mapě vyznačeny archeologicky doložené úseky **fi**alovou barvou). Celková délka fortifikace přesahovala 1 km. Ve stejné době založil kníže Vratislav (915–921) ve východní části ostrožny *baziliku sv. Jiří (F) a na její protilehlé straně při okraji rokle vybudoval o několik let později kníže Václav rotundu (C), v níž byly uloženy ostatky sv. Víta. Když bylo v r. 972/3 založeno pražské biskupství, rotunda sv. Víta se stala biskupským kostelem. V její blízkosti

získal biskup pravděpodobně také prostor pro vystavění svého sídla, nejprve dřevěné, později kamenné rezidence.

Polohu knížecího paláce se sice nepodařilo jednoznačně určit, nicméně hypoteticky je umisťován na dnešní Jiřské náměstí mezi rotundu sv. Víta a baziliku sv. Jiří. Další zástavbu Pražského hradu v 10.–12. století tvořily především roubené dřevěné domy, které spojovala dřevěná haťovaná cesta. Pozůstatky tohoto nejstaršího osídlení byly nalezeny hlavně při *archeologických výzkumech ve 20. letech minulého století na třetím hradním nádvoří, kde jsou dodnes ukryty pod jeho dlažbou.

Počátky archeologického výzkumu Pražského hradu a jeho blízkého okolí sahají do první poloviny 19. století, kdy bylo zaznamenáno několik ojedinělých nálezů. Při zahájení dostavby katedrály

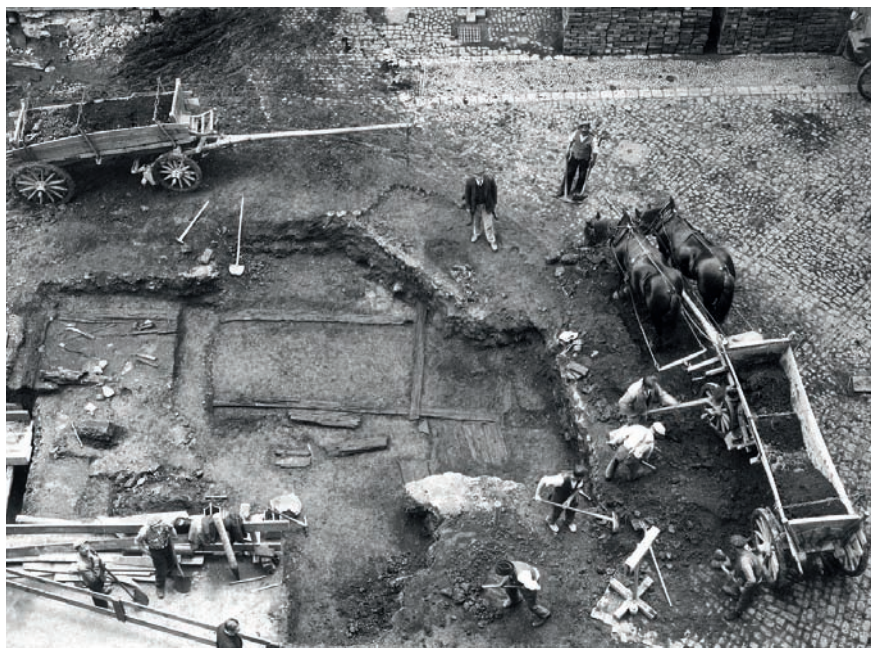
sv. Víta pak už byly pozůstatky předchůdců této gotické stavby odkrývány systematicky. Dokumentace pořizená především pod vedením architektů J. Mockera a K. Hilberta představuje i po více než 100 letech jeden ze základních pramenů pro moderní výzkum této významné lokality. Další velkou příležitost pro poznání nejstarší historie Hradu přinesla rozsáhlá rekonstrukce ve 20. letech minulého století. V souvislosti se stavebními zásahy bylo přímo na Hradě zřízeno v r. 1925 specializované detašované pracoviště Státního archeologického ústavu, které se (jako oddělení Archeologického ústavu AV ČR v Praze) dodnes věnuje archeologickému výzkumu tohoto místa.

Stejně jako v první polovině 20. století je i dnes archeologická výzkumná činnost téměř bez výjimky prováděna v režimu záchranných výzkumů

↑ *Východní apside krypty sv. Kosmy a Damiána po jejím objevení K. Hilbertem při dostavbě katedrály. Archiv Pražského hradu, 1928.*

↖ *Pozůstatky kostela Panny Marie po odkrytí v r. 1950. Obraz V. Kubašty, 1950.*

zapříčiněných stavební činností. Za poslední léta to byly například rozsáhlé rekonstrukce ve Zlaté uličce nebo ve Vladislavském sále. Na rozdíl od jiných významných raně středověkých lokalit si tak archeologický tým Pražského hradu nemohl cíleně vybírat místa výzkumu, jak to bylo běžné zejména v 50.–70. letech minulého století, ale musel své výzkumné záměry přizpůsobovat plánovaným rekonstrukcím a jiným stavebním akcím na Hradě. Díky dlouholeté systematické práci se však podařilo shromáždit

↑ Konstrukce dřevěných domů odkryté při archeologickém výzkumu na třetím hradním nádvoří ve 20. letech minulého století. Archiv Pražského hradu, 1929.

➤ Pozůstatky dřevěné konstrukce raně středověké ho opevnění z 10. století pod třetím hradním nádvořím. Foto M. Frouz, 2006.

zcela ojedinělý soubor dat, která dokumentují vývoj celého hradního areálu od jeho raně středověkých počátků až do novověku. Náročnost archeologické práce na Pražském hradě mimo jiné dobře ilustruje skutečnost, že během více než tisíce let vývoje lokality často docházelo k výrazným změnám původních terénů a k ukládání vrstev, které dosahují v některých místech mocnosti až 16 metrů.

Popis: Pozůstatky nejstarší zděné stavby na Pražském hradě, základy kostela

Panny Marie (A), se nalézají v průchodu mezi zahradou Na Baště a druhým hradním nádvořím. Tato sakrální stavba, kterou podle písemných pramenů nechal postavit v r. 885 kníže Bořivoj, byla od 20. let minulého století hledána na celé řadě míst, nicméně její polohu se podařilo potvrdit až I. Borkovskému v r. 1950. Z nejstarší fáze kostela se dochovala pouze malá část obvodového zdiva, fragment severní stěny apsidy a hrobka vyzděná omítnutým opukovým zdivem, která skrývala další, menší hrobku. Ostatky muže a ženy nalezené uvnitř menší a mladší hrobky jsou připisovány knížeti Spytihněvovi (894–915) a jeho manželce. Většina dochovaného obvodového zdiva kostela pochází z jeho přestavby v 11. století. Kostel Panny Marie sloužil svému účelu až do druhé poloviny 13. století, kdy byl zničen požárem.

V průchodu mezi druhým a třetím hradním nádvořím je možné po pravé straně vidět vnější líc románského opevnění (B), vystavěného knížetem Soběslavem v r. 1135. Tato první celokamenná hradba, postavená z opukového kvádrkového zdiva, chránila část Hradu, která byla opevněna už od jeho úplných počátků – dnešní třetí nádvoří. Pozůstatky hradby byly zachyceny na různých místech pod budovami po obvodu areálu.

Vývoj sakrální architektury na Pražském hradě je velmi komplikovaný, a proto se text zaměří pouze na ty stavby, které byly archeologicky zkoumány a návštěvníci si je mohou prohlédnout. Nejstarší z kostelů zasvěcených sv. Vítu nechal postavit na západním okraji rokle rozdělující hradčanskou ostrožnu kníže Václav ve 20. letech 10. století. V první

fázi se jednalo o centrální stavbu (C) s apsidou na východní straně. Po Václavově smrti, když bylo jeho tělo přeneseno ze Staré Boleslavi právě do této rotundy, byla přistavěna jižní apsida s kaplí sv. Václava, která představovala základní osu všech následujících staveb. Severní apsida (D) byla ke kostelu připojena při stavebních úpravách až v 11. století. Právě zbytky severní apsidy jsou jedinou částí rotundy, kterou může spatřit běžný návštěvník, a to v kryptě svatovítské katedrály za sklem v severní lodi mladší románské baziliky.

Stavba této trojlodní baziliky (E) se dvěma chóry a příčnou lodí byla zahájena v r. 1060 za vlády knížete Svyatopluka II. a vysvěcena byla v r. 1097. Její nejlépe dochovanou částí je východní strana krypty sv. Kosmy a Damiána, která je rovněž součástí prohlídkového okruhu podzemím dnešní katedrály. Západní část krypty a jižní část transeptu baziliky společně se základy biskupské kaple sv. Mořice se nacházejí v prostoru tzv. malých vykopávek na třetím hradním nádvoří mezi chrámem sv. Víta a budovou starého proboštství.

Většina terénů prozkoumaných při archeologickém výzkumu ve 20. a 30. letech minulého století zůstává skryta právě pod dlažbou třetího nádvoří a pro veřejnost je uzavřena. Jsou tam uchovány nálezy staveb a opevnění, které v tomto prostoru byly vybudovány v období od raného středověku až do prvního předláždění nádvoří v době panování Rudolfa II. Mezi nejzajímavější dochované konstrukce patří raně středověké dřevohlinité opevnění s prozkoumanou a stále zachovanou komorou *valu, pozůstatky dřevěné zástavby z 10. a 11. století, základy kamenných románských domů a velmi dobře dochovaný půdorys románského kostela, zvaného sv. Bartoloměj, který byl součástí biskupského areálu ve 12. století.

Pozornost archeologů se jak v 19. století, tak v 60. letech 20. století obrátila i k bazilice sv. Jiří (F) a přilehlému ženskému klášteru. Prozkoumány byly starší fáze obou těchto staveb, ale odkryté a konzervované fragmenty zdív jsou dnes veřejnosti nepřístupné.

Movité nálezy pocházející z archeologických výzkumů na Pražském hradě jsou prezentovány ve stálé expozici Příběh Pražského hradu, která se nachází

v tzv. Starém královském paláci; nálezy z raně středověkého období se staly součástí stálé expozice v Rožmberském paláci. [jm]

Literatura: Frolík a kol. 2000; Maříková-Kubková – Herichová 2009; Boháčová 2011.

Navigační bod: N 50°05'25.01", E 14°23'53.69" (počátek prohlídky).

Přístup: Na druhé hradní nádvoří se lze dostat z tramvajové zastávky Pražský hrad přes Jelení příkop nebo ze zastávky Malostranská po tzv. Nových zámeckých schodech.

Rizika: Žádná. Areál Pražského hradu je kromě podzemních krypt katedrály sv. Víta bezbariérově přístupný.

Okolí: [1] → Praha–Staré Město (PHA), románský dům v Řetězové ulici (1,3 km).

[2] Praha-Vyšehrad (PHA), raně středověké hradiště Vyšehrad: N 50°03'47.43", E 14°25'18.15" (3,4 km).

[3] → Praha-Liboc (PHA), raně středověké hradiště Šárka (5,7 km).

[4] Praha-Bohnice (PHA), pravěké a raně středověké hradiště Zámka: N 50°08'44.29", E 14°24'18.47" (6,2 km).

[5] Praha-Jinonice (PHA), pravěké a raně středověké hradiště Butovice: N 50°02'27.51", E 14°21'29.97" (6,2 km).

← Rekonstrukce románské baziliky sv. Víta s částí původní rotundy (červená střecha) a povrchu ostrohu s hradčanskou roklí. Vytvořila J. Maříková-Kubková ve spolupráci s firmou GEO-CZ s. r. o.

Archeologický atlas Čech

Vybrané památky od pravěku do 20. století

Archaeological Atlas of Bohemia

Selected sites from prehistory to the 20th century

Martin Kuna

a kolektiv:

Alžběta Danielisová, Dagmar Dreslerová, Jan Hasil,
Josef Hložek, Michaela Langová, Jan Mařík,
David Novák, Čeněk Čísecký, Zuzana Kačerová,
Eva Čepeláková, Judita Korteová, Dana Křivánková,
Petra Maříková Vlčková, Zdeněk Mazač, Jitka Říhová

Překlad resumé David J. Gaul

Revize překladu Zuzana Maritzová, Petra Maříková Vlčková

Vydal

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1

a

Nakladatelství Academia, Středisko společných činností

AV ČR, v. v. i., Vodičkova 40, 110 00 Praha 1,

s podporou programu NAKI Ministerstva kultury ČR

Redakce neperiodických tisků

(Archeologický ústav AV ČR, Praha) Filip Laval

Fotografie na obálce Zuzana Kačerová

Logo AMČR Petr Kincl

Obálka, grafická úprava, sazba a zlom Zdeněk Mazač

Tisk Těšínská tiskárna, a.s.,

Štefánikova 1828/2, 737 01 Český Těšín

Vydání druhé, 2015

Ediční číslo 11779

ISBN 978-80-87365-82-3 (Archeologický ústav AV ČR, Praha)

ISBN 978-80-200-2526-5 (Academia)

Objednávky – Orders – Bestellungen:

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1, Česká republika

Fax: +420 257532288, knihovna@arup.cas.cz

Knihu můžete zakoupit v síti knihkupectví Academia,

na www.academiaknihy.cz nebo v knihovně

Archeologického ústavu AV ČR v Praze.